O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYANING OLDINI OLISH TIZIMI: MANFAATLAR TO'QNASHUVI VA KOMPLAYENS MEXANIZMLARI

Abdurazzoqov Baxtiyor Ismoilovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti, Yurisprudensiya yo'nalishi, 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar, xususan manfaatlar to'qnashuvini tartibga solish, sobiq mansabdorlarni oldindan tekshirish, ichki komplayens bo'linmalari va raqamli vositalar tahlil qilinadi. Mexanizmlarning amaliy samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: *profilaktika, manfaatlar to'qnashuvi, komplayens, korrupsiyaviy xavf, raqamli komplayens*

Kirish: Korrupsiyaga qarshi kurash faqat sodir etilgan qilmish uchun jazo tayinlash bilan cheklanmasligi, balki uning kelib chiqish shart-sharoitlarini bartaraf etishga ham qaratilishi lozim. Shu sababli profilaktika choralari zamonaviy antikorrupsion siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan. Mazkur tezisda O'zbekistonda korrupsiyaning oldini olish tizimining huquqiy asoslari, manfaatlar to'qnashuvi va komplayens mexanizmlari hamda ularni takomillashtirish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy huquqiy poydevori 2017-yil 3-yanvardagi O'RQ-419-son «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonundir. Qonunda korrupsiya shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy yoxud o'zga shaxslar manfaatlarini ko'zlab, moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi sifatida ta'riflangan; qonuniylik, ochiqlik va shaffoflik, tizimlilik hamda javobgarlikning muqarrarligi asosiy prinsiplar sifatida belgilangan [1].

Keyingi yillarda huquqiy baza izchil kengaydi: 2020-yilda Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi, 2023-yilgi yangi tahrirdagi

Konstitutsiyada esa korrupsiyaga qarshi faoliyatning konstitutsiyaviy asoslari ilk bor mustahkamlandi. 2025-yil 30-dekabrdagi PF-270-son Farmon davlat siyosatini 2030-yilgacha bo'lgan davrga yo'naltirib, oqibatlar bilan kurashish o'rniga korrupsiyaga olib keluvchi omillarni aniqlashga urg'u berdi [3].

2024-yil 5-iyundagi O'RQ-931-son «Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida»gi Qonun davlat organlari va tashkilotlarida shaxsiy manfaatdorlik xizmat vazifalariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni aniqlash va tartibga solish uchun alohida huquqiy asos yaratdi [2]. Manfaatlar to'qnashuvi har doim ham korrupsion huquqbuzarlik sodir etilganini anglatmaydi, biroq u bunday xavf yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatdir. Masalan, mansabdor shaxsning qarindoshi yoki unga aloqador tashkilot manfaatdor bo'lgan masala bo'yicha qaror qabul qilinishida xolislikka shubha tug'iladi. Shu bois shaxsiy manfaatdorlikni deklaratsiya qilish, rahbariyatga xabar berish va zarur holatda qaror qabul qilish jarayonidan chetlashtirish kabi choralar qo'llaniladi.

Qonunni amalga oshirish bo'yicha yangi mexanizmlar ham joriy etilmoqda. Adliya vazirligida 2026-yil 8-iyulda ro'yxatdan o'tgan nizomga ko'ra, davlat organlari va tashkilotlarining sobiq xodimlari lavozimini tark etganidan keyin ikki yil ichida avval nazorat qilgan tashkilotlarda ishga kirmoqchi bo'lsa, oldindan korrupsiyaga qarshi tekshiruvdan (komplayens xulosasidan) o'tishi shart. Ish beruvchining kadrlar xizmati so'rovni bir ish kuni ichida tegishli ichki bo'linmaga yuborishi lozim, xulosa bilan rozi bo'lmagan sobiq xodim esa yuqori organga yoki Agentlikka murojaat qilishi mumkin. Nizom 2026-yil 10-oktabrdan kuchga kirgan [4]. Bu tartib «aylanuvchi eshik» (revolving door) deb ataluvchi xavfni kamaytirishga qaratilgan xalqaro tajribaga mos choradir.

Huquqiy normalarning amalda ishlashi ichki nazorat va komplayens bo'linmalarining faoliyatiga bog'liq. 2025-yil 21-apreldagi PQ-147-son qaror davlat organlari va tashkilotlaridagi korrupsiyaga qarshi ichki bo'linmalar mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan [5]. PF-270-son Farmon esa Agentlik, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat organlari, ilmiy muassasalar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining doimiy hamkorligiga asoslangan

«Korrupsiyaning oldini olish klasteri»ni joriy etish, korrupsiyaga qarshi menejmentni sertifikatlashtirishning milliy tizimini yaratish hamda Agentlikka ichki nazorat bo'linmalariga majburiy ko'rsatmalar kiritish huquqini berishni nazarda tutadi [3].

Raqamli vositalar ham profilaktikaning ajralmas qismiga aylanmoqda: UNDP ko'magida davlat organlarining korrupsiyaga qarshi faoliyatini baholash uchun e-anticor.uz platformasi ishlab chiqilgan, PF-270-son Farmonga ko'ra esa 2026-yil 1-iyuldan «Raqamli komplayens» axborot dasturiy kompleksi sinov rejimida ishga tushirilishi belgilangan [3]. Ayrim idoralar, jumladan Markaziy bank, ISO 37001 (korrupsiyaga qarshi menejment) va ISO 37002 (xabar berish tizimi) standartlarini joriy etishni rejalashtirgan. Shu bilan birga, raqamli tizimlar ma'lumotlar maxfiyligi va kuzatuv xavflarini keltirib chiqarishi mumkinligi sababli, ularni joriy etishda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish talablari saqlanishi shart.

Huquqiy baza shakllanganiga qaramay, amaliy muammolar saqlanib qolmoqda: ayrim tashkilotlarda ichki nazoratning rasmiyatchilikka aylanishi, xodimlarning manfaatlar to'qnashuvi bo'yicha xabardorligi yetarli emasligi, ayrim normalarning joriy etilish muddatlarida kechikish. Masalan, mansabdorlarning daromad deklaratsiyasi tizimi dastlab 2022-yil 1-yanvardan joriy etilishi belgilangan bo'lsa-da, bu amalga oshmagani qayd etilgan [6]. Transparency International ma'lumotiga ko'ra, O'zbekistonning Korrupsiya qabul qilinishi indeksidagi bali 2023-yildagi 33 balldan 2025-yilda 31 ballga (124-o'rin) tushgan [7]. Indeks sezishga asoslangani uchun uni to'g'ridan-to'g'ri korrupsiya hajmi deb bo'lmaydi, biroq islohotlar natijasini kuzatib borish zarurligini ko'rsatadi.

Shu asosda quyidagilar taklif etiladi: (1) korrupsiyaviy xavflarni muntazam, natijaga yo'naltirilgan tarzda baholash va natijalarni ochiq e'lon qilish; (2) 2026-yil 10-oktabrdan kuchga kirgan sobiq mansabdorlarni tekshirish tartibining amaliy natijalarini monitoring qilish; (3) ichki komplayens bo'linmalarining mustaqilligi, kasbiy salohiyati va hisobdorligini oshirish, ISO 37001 va ISO 37002 standartlarini bosqichma-bosqich joriy etish; (4) «Raqamli komplayens»

tizimida shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, kirish jurnali va mustaqil audit talablarini ta'minlash; (5) xodimlar va yoshlar o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirish.

Xulosa

O'zbekistonda korrupsiyaning oldini olish tizimi qonunchilik, institutsional va raqamli mexanizmlarning o'zaro bog'liq majmuasi sifatida shakllanmoqda. Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risidagi qonun, sobiq mansabdorlarni oldindan tekshirish tartibi va PF-270-son Farmon bilan belgilangan komplayens vositalari profilaktikani jazo choralaridan oldinga olib chiqadi. Biroq bu choralarning samarasi ichki bo'linmalarning haqiqiy mustaqilligiga, normalarning o'z vaqtida va izchil ijrosiga hamda raqamli tizimlarda shaxsiy ma'lumotlar himoyasiga bog'liq. Shu bois profilaktika siyosatining natijalarini ochiq o'lchash va mustaqil baholash ustuvor vazifa bo'lib qoladi.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

O‘zbekistonda korrupsiyaning oldini olish tizimini yanada takomillashtirish, manfaatlar to‘qnashuvini samarali boshqarish hamda komplayens nazorat mexanizmlarining natijadorligini oshirish maqsadida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Manfaatlar to‘qnashuvini aniqlash tizimini takomillashtirish. Davlat organlari va tashkilotlarida xodimlarning shaxsiy manfaatlari bilan xizmat vazifalari o‘rtasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlarni oldindan aniqlash, deklaratsiya qilish va tartibga solish mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

2. Komplayens nazorat xizmatlari faoliyati samaradorligini oshirish. Tashkilotlarda korrupsiyaviy xavf-xatarlarni muntazam baholash, ularning oldini olish bo‘yicha ichki nazorat choralarini ishlab chiqish hamda komplayens xizmatlarining mustaqilligini ta’minlash zarur.

3. Raqamli texnologiyalardan keng foydalanish. Davlat xaridlari, ishga qabul qilish, litsenziyalash va boshqa ma’muriy jarayonlarda inson omilini kamaytirish, elektron monitoring va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarini keng joriy etish maqsadga muvofiq.

4. Davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirish. Davlat xaridlari, budjet mablag‘larining sarflanishi va davlat xizmatlarini ko‘rsatish jarayonlariga oid ma’lumotlarning ochiqligini ta’minlash orqali jamoatchilik nazorati imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

5. Xodimlarning korrupsiyaga qarshi huquqiy madaniyatini oshirish. Davlat tashkilotlari xodimlari uchun manfaatlar to‘qnashuvi, xizmat etikasi va korrupsiyaviy xavflarni aniqlash bo‘yicha muntazam o‘quv-seminarlar va malaka oshirish mashg‘ulotlarini tashkil etish zarur.

6. Korrupsiyaviy xavflarni baholash metodikasini takomillashtirish. Har bir tashkilotning faoliyat yo‘nalishi, tashkiliy tuzilmasi va vakolatlaridan kelib chiqib, korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash, tasniflash va baholashning yagona mezonlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

7. Jamoatchilik nazorati va fuqarolik jamiyati institutlari ishtirokini kengaytirish. Fuqarolar, ommaviy axborot vositalari va nodavlat notijorat tashkilotlarining korrupsiyaga qarshi kurashish jarayonlaridagi ishtirokini kuchaytirish, murojaatlarni ko‘rib chiqish mexanizmlarining samaradorligini oshirish lozim.

8. Korrupsiya haqida xabar beruvchilarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish. Korrupsiyaviy holatlar haqida xabar bergan shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning shaxsiga doir ma’lumotlar maxfiyligini ta’minlash hamda xabarlarni xolis ko‘rib chiqish tizimini takomillashtirish zarur.

Umuman olganda, mazkur taklif va tavsiyalarning amaliyotga izchil tatbiq etilishi O‘zbekistonda korrupsiyaning oldini olish tizimining institutsional samaradorligini oshirish, manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish madaniyatini shakllantirish hamda davlat boshqaruvida halollik, ochiqlik va hisobdorlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi O'RQ-419-son «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni.

2. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 5-iyundagi O'RQ-931 son «Manfaatlar **to'qnashuvi to'g'risida»gi Qonuni.**

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-dekabrdagi PF-270-son Farmoni (lex.uz); Kun.uz. 2025-yil 30-dekabrdagi korrupsiyaga qarshi Farmon.

4. Daryo.uz. Uzbekistan approves anti-corruption screening for former officials. 2026-yil 10-iyul.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 21-apreldagi PQ-147-son qarori.

6. Kun.uz. Only partially transparent: What Uzbek officials must reveal in income declarations. 2025-yil 29-aprel.

7. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025. Berlin, 2026-yil 10-fevral.